

sition expressed regarding the inexpediency of introducing him as a victim in Art. 399 of the Criminal Code of Ukraine.

It was concluded that the current version of Art. 399 of the Criminal Code of Ukraine includes all the necessary categories of persons who provide legal assistance and may therefore need enhanced criminal protection. The understanding of the category «close relatives» was analyzed. It was found that the current legislation is characterized by a confusion of concepts: close relatives and family members, close relatives or in-laws, close persons and family members. The inadmissibility of such a phenomenon is emphasized, especially when designing and making changes to the Criminal Code of Ukraine, when the legislator should take into account the norms of regulatory branches of law. It was established that in the draft of the new Criminal Code of Ukraine, it is stated that a close person is a family member or another person whose interests are of significant importance to the person; by family members, which are proposed to be recognized: a) spouses and their children until they reach the age of majority – regardless of joint residence; b) any persons who live together, regardless of whether they are married, are bound by common life and have mutual rights and obligations (except for rights and obligations that are not of a family nature).

A proposal to replace part 1 of Art. 399 of the Criminal Code and in the provisions of other articles relating to the criminal protection of the lawful activity of a defender or representative of a person related to the provision of legal assistance, the term «close relatives» is replaced by the term «close person».

Keywords: intentional destruction or damage to property, victim, defender, representative of a person, close relatives, close people.

УДК 351.75

DOI 10.31558/2786-5835.2024.2.18

*Хоменко Анастасія Олександрівна,
аспірант кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ
<https://orcid.org/0009-0006-2082-7832>*

МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД РЕГУЛЮВАННЯ ОБІГУ ЗБРОЇ: ШЛЯХИ ВПРОВАДЖЕННЯ В УКРАЇНІ

У статті досліджується потенціал України щодо вдосконалення нормативно-правової бази регулювання обігу зброї з оперттям на досвід провідних зарубіжних країн. З огляду на сучасні виклики національній безпеці значний обсяг нелегальної зброї в обігу та актуальність питань щодо володіння вогнепальною зброєю серед населення, ефективне правове регулювання цієї сфери є пріоритетним завданням для забезпечення громадської безпеки, зниження рівня злочинності та формування умов для відповідального володіння зброєю.

У статті аналізуються регуляторні моделі Великої Британії, Сполучених Штатів Америки, Швейцарії та Чеської Республіки, які представляють різні підходи до правового регулювання обігу зброї. Так, у Великій Британії встановлено суворі вимоги до володіння вогнепальною зброєю, що передбачають багаторівневі перевірки, обмежений доступ до зброї та жорсткий контроль за її використанням, включаючи заборону на більшість видів напівавтоматичної та автоматичної зброї. Це сприяє мінімізації ризиків незаконного використання зброї, проте водночас викликає дискусії щодо прав громадян на самозахист.

У статті також проаналізовано чинне українське законодавство у цій сфері. Зокрема, увага приділена прогалинам і суперечностям, які існують у системі контролю за обігом зброї

в Україні. Незважаючи на значну кількість обмежувальних норм, проблема нелегальної зброї в обігу залишається серйозною загрозою. Недосконалість системи ліцензування, недостатній контроль за переміщенням зброї та відсутність єдиного електронного реєстру ускладнюють ефективно регулювання. Порівняння українського законодавства із законодавствами інших країн дає змогу виявити слабкі сторони, що потребують невідкладного вдосконалення, та визначити найкращі міжнародні практики, які можуть бути адаптовані до українських реалій.

Запропоновані у статті рекомендації щодо реформування національного законодавства включають як нормативно-правові, так і організаційно-практичні заходи, що сприятимуть посиленню державного контролю, мінімізації ризиків нелегального використання зброї та підвищенню ефективності правозастосування. Використання найкращих міжнародних практик допоможе створити збалансовану систему обігу зброї, яка забезпечуватиме права громадян на володіння зброєю, водночас захищаючи громадську безпеку.

Отже, стаття є важливим внеском у розвиток правового регулювання обігу зброї в Україні, надаючи науковцям, законодавцям та правоохоронним органам комплексний інструмент для розробки більш ефективних механізмів регулювання, які відповідатимуть сучасним викликам національної безпеки.

Ключові слова: обіг зброї, правове регулювання, міжнародний досвід, громадська безпека, українське законодавство, ліцензування, порівняльний аналіз, реформування законодавства, вогнепальна зброя.

Постановка проблеми. Незаконний обіг вогнепальної зброї має глобальний вплив на безпеку громадян та становить загрозу для правопорядку. Це явище особливо поширене серед організованих злочинних груп і в контексті збройних конфліктів та тероризму. Така широка доступність зброї сприяє високому рівню насильства із застосуванням зброї, включаючи вбивства, масові розстріли та інші насильницькі злочини. Взаємопов'язаність внутрішньої та міжнародної торгівлі зброєю загострює ці проблеми, оскільки нелегальна вогнепальна зброя часто перетинає кордони, сприяючи насильству у міжнародному контексті.

Регулювання обігу зброї є критично важливим питанням для України, особливо в контексті поточних безпекових викликів та необхідності забезпечення громадської безпеки. Незважаючи на наявну правову базу, ефективність регулювання обігу зброї в Україні залишається дискусійним питанням, що зумовлено відсутністю єдиного нормативно-правового акта та єдності підходу для його формування. Беручи до уваги той факт, що Україна інтегрується у європейське співтовариство, важливого є імплементація міжнародних стандартів у діяльність українського суспільства, зокрема у сферу обігу зброї. Саме тому виникає необхідність у дослідженні міжнародного досвіду правового регулювання обігу зброї.

Правовий режим, що регулює обіг зброї в зарубіжних країнах, сформувався завдяки широким законодавчим заходам, політиці та практиці, спрямованим на забезпечення балансу між індивідуальними правами та громадською безпекою. У зв'язку з цим постає питання, чи можна ефективно адаптувати окремі аспекти правової бази інших країн до українського контексту, де соціально-політична динаміка, історичні чинники та ставлення суспільства до вогнепальної зброї суттєво відрізняються.

Стан дослідження. Проблеми обігу зброї були предметом дослідження вітчизняних науковців, як-от О. М. Бандурка, В. І. Борисов, М. І. Мельник, В. О. Туляков, М. І. Хавронюк, В. В. Лень, В. К. Грищук та інші.

Метою статті є проведення аналізу нормативно-правової бази зарубіжних країн, оцінити, як цей досвід може бути адаптований до унікального соціально-політичного та історичного контексту України.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до статей 3 та 27 Конституції України людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю та ніхто не може бути свавільно позбавлений життя, кожен має право захищати своє життя і здоров'я, життя і здоров'я інших людей від протиправних посягань, а обов'язком держави є захист життя людини [1]. Наразі дотримання цих конституційних положень потребує створення ефективної системи захисту прав і свобод громадян, а також удосконалення чинних правових стандартів протидії кримінальним правопорушенням, пов'язаним з незаконним обігом зброї.

Беручи до уваги сьогодні, Україна зіткнулася з безпрецедентними викликами через збройну агресію Російської Федерації, що підкреслило нагальну потребу в надійних заходах національної безпеки. В умовах загострення конфлікту важливість ефективного регулювання обігу зброї стала ще більш очевидною. Хаотичний і часто нерегульований потік зброї не лише підживлює насильство, але й ускладнює зусилля з підтримання безпеки та порядку в країні. Наразі проблема незаконного поводження зі зброєю в Україні набула значної актуальності, і боротьба з цим кримінальним правопорушенням є одним із першочергових завдань держави для забезпечення безпеки громадян, охорони їх життя та здоров'я.

Сьогодні в Україні відсутній єдиний закон, який би регулював відносини у сфері обігу зброї, натомість наша законодавча база має низку нормативно-правових актів, які мають тенденцію до втрати своєї ефективності, про що свідчить статистика [2].

З моменту прийняття незалежності Україна мала понад 7 невдалих спроб щодо врегулювання питання обігу зброї у цивільного населення: першою спробою став проект Закону України «Про зброю», який було підготовлено народним депутатом України Василем Костицьким і доктором юридичних наук Ігорем Фрісом у 1994 році [3, с. 79]; наступна спроба була у 2005 році, депутатами та активістами було запропоновано дев'ять варіантів, деякі дозволяли б українцям носіння короткоствольної вогнепальної зброї – револьверів і пістолетів [4, с. 59]; у 2008 році до Парламенту надійшов проект Закону «Про обіг зброї невійськового призначення» [5]. У ньому пропонувалося зняти обмеження громадян на купівлю травматичної зброї та ввести індивідуальні умови. Проте, навіть пройшовши перше читання, документ не був прийнятий [4, с. 59]. Варто зазна-

чити, що на неухвалення нормативно-правового акта у сфері регулювання обігу зброї вплинула низка факторів, зокрема й відносно мирна обстановка на той час. У стабільному середовищі громадськість може бути менш схильною підтримувати заходи, які збільшують доступність вогнепальної зброї, оскільки може скластися враження, що такі закони не є необхідними.

Після початку війни на Сході України питання законодавчого регулювання обігу зброї набуло значного розголосу та змінило суспільне сприйняття. Конфлікт вказав на слабкі місця у правовому полі та підкреслив необхідність ефективного нормативно-правового акта, який би зміг врегулювати обіг зброї. Саме після початку конфлікту переміщення нелегальної зброї із зони бойових дій розгорталося так, «що озброїтись тепер не проблема для пересічного громадянина; водночас законослухняний громадянин стає більш привабливим об'єктом для збройного нападу, адже він беззахисний» [4, с. 58].

З 24 лютого 2022 року дискусія навколо вогнепальної зброї набула особливої актуальності, оскільки багато людей, використовуючи власну зброю або зброю, отриману з інших джерел, стали на захист країни. Напередодні повномасштабного вторгнення Російської Федерації 23 лютого 2022 року Верховною Радою було опубліковано проєкт Закону України «Про право на цивільну вогнепальну зброю», метою законопроекту є посилення дотримання принципу верховенства права під час встановлення правових засад володіння вогнепальною зброєю. Він спрямований на роз'яснення основних прав і обов'язків фізичних осіб та організацій щодо виготовлення, придбання, володіння, передачі та використання зброї та боєприпасів, а також на регулювання інших соціальних взаємодій, безпосередньо пов'язаних з цими питаннями [6].

У травні 2022 року урядом було запроваджено опитування через електронну систему «Дія», яке мало на меті висвітлення громадської думки щодо легалізації зброї. В опитуванні прийняло участь понад 1,243 млн громадян, результати опитування були такі: понад 61 % населення підтримує вільний обіг зброї для особистого захисту, коли противниками такої ініціативи виступають понад 20 % населення, понад 18 % віддали перевагу варіанту «для спеціальних потреб» [7]. Такі результати свідчать про занепокоєння населення щодо свого життя та безпеки і бажання мати змогу на самозахист.

Альтернативою до вже зазначеного проєкту Закону «Про право на цивільну вогнепальну зброю» став проєкт Закону України від 25.06.2022 № 5708-1 «Про право на самозахист та володіння цивільною вогнепальною зброєю» [8]. Подані законопроекти були спрямовані не лише на підвищення рівня професіоналізму правоохоронних органів, але й на підвищення рівня захищеності населення та діяльності правоохоронних органів України [9, с. 345].

Сьогодні ні один із зазначених проєктів не був прийнятий, але 3 березня 2022 року був прийнятий Закон України «Про забезпечення участі цивільних

осіб у захисті України». Так, відповідно до статті 1 цього Закону цивільні особи можуть брати участь у відсічі та стримуванні збройної агресії Російської Федерації або інших держав, у тому числі отримати вогнепальну зброю і боєприпаси до неї відповідно до порядку та вимог, встановлених Міністерством внутрішніх справ України [10]. Із червня 2023 року в Україні запрацював Єдиний реєстр зброї, який був затверджений Наказом Міністерства внутрішніх справ України від 10 січня 2022 року № 2 [11].

Питання доступу цивільного населення до вільного володіння зброєю є надзвичайно важливим. Тому в межах дослідження цієї теми треба акцентувати на практичному застосуванні нормативно-правових актів, які регулюють обіг зброї у зарубіжних країнах.

Законодавча база про обіг зброї суттєво відрізняється в різних країнах світу, відображаючи унікальну правову базу кожної країни, культурне ставлення до вогнепальної зброї та історичний контекст. Ці нормативні акти регулюють аспекти виробництва, продажу, володіння та використання зброї.

Прикладом встановлення суворих правових норм щодо регулювання обігу зброї з метою забезпечення громадської безпеки та боротьби з нелегальною торгівлею зброєю є Велика Британія. Так, у ХІХ ст. цивільна зброя була дозволена в цій країні та користувалася попитом, але згодом відбулася реформа. Першою серйозною реформою стала заборона на автоматичну та напівавтоматичну зброю у 1988 році. Далі була реформа у 1997 році, яка фактично заборонила короткоствольну вогнепальну зброю. Сьогодні і цивільним громадянам не можна володіти пістолетами, автоматичною та іншою бойовою зброєю. Спортивну, мисливську чи колекційну вогнепальну зброю можна придбати лише у спеціальних торговців. За незаконне володіння зброєю у Британії карають ув'язненням на термін від 5 до 10 років. Як наслідок, за наступні п'ять років відбулося стрімке збільшення кількості злочинів, а саме: на 88 % – злочинів із використанням насильства, на 101 % – озброєних пограбувань, на 105 % – згвалтувань та на 24 % – вбивств [4, с. 59].

Протилежним до Британії прикладом є Сполучені Штати Америки (далі – США), які поєднують у своєму правовому регулюванні обігу зброї індивідуальне право на самооборону та забезпечення громадської безпеки. В цій країні право громадян на самозахист закріплено в Другій Поправці до Конституції США, яка проголошує, що «оскільки добре організована міліція необхідна для безпеки вільної держави, право народу зберігати та носити зброю не може бути порушено» [12]. До того ж певні штати можуть прямо зобов'язати громадян мати зброю в певних випадках, як у штаті Джорджія через зростання злочинності, або у штаті Вісконсін. Відсутність у громадянина зброї породжує у цьому штаті обов'язок сплати відповідного податку «на захист». Водночас презумується, що громадя-

нин сам повинен себе захищати. Якщо він перекладає цю функцію на штат – він зобов'язаний сплачувати відповідний податок [3, с. 78]. Сполучені Штати Америки з огляду на федеративну структуру демонструють широкий спектр моделей регулювання – від найбільш ліберальних до вкрай обмежувальних. Відмінності між штатами створюють складності у запровадженні єдиної політики, що призводить до нерівномірного доступу до зброї та формує велику кількість «прогалів» у законодавстві. Попри це, американська модель дає змогу детально вивчити підходи до забезпечення прав громадян та одночасного захисту громадської безпеки.

Наступною країною, яка також закріпила право громадян на володіння зброєю в Конституції, є Швейцарія. Громадянам дозволено мати не тільки цивільну, але і бойову вогнепальну зброю, оскільки відповідальність за оборону країни лежить на самих громадянах, яких у разі необхідності можуть мобілізувати в будь-який момент [3, с. 78]. Швейцарія, яка відома своїм високим рівнем володіння зброєю серед населення, демонструє унікальний баланс між правом на володіння зброєю та високими вимогами до відповідальності її власників. Ретельна реєстрація, перевірка психологічного стану, зберігання зброї у спеціальних умовах і активне залучення громадян до захисту держави є ключовими елементами швейцарської моделі. Це дає змогу підтримувати високий рівень безпеки, зменшуючи ризик злочинів, пов'язаних із застосуванням легально зареєстрованої зброї.

Зовсім інша ситуація в Чехії. Після розпаду Радянського Союзу правове регулювання обігу зброї зазнало значних змін, що відображає ліберальну позицію щодо володіння вогнепальною зброєю, порівняно з багатьма іншими європейськими країнами. Влітку 2021 року парламент Чехії ухвалив поправку до Конституції, доповнивши Хартію основоположних прав і свобод Чехії нормою про те, що «право захищати своє життя або життя іншої людини, навіть за допомогою зброї, гарантується на умовах, встановлених законом» [13]. Загалом практичний досвід Чеської Республіки відображає баланс між індивідуальними правами і громадською безпекою, що характеризується всеосяжною нормативно-правовою базою і суспільною повагою до вогнепальної зброї. Чеська Республіка, зі свого боку, пропонує ліберальну, але структуровану систему регулювання обігу зброї. Її законодавство дозволяє громадянам отримувати право на носіння прихованої вогнепальної зброї за умови успішного проходження відповідних тестів та перевірок. Такий підхід базується на концепції особистої відповідальності та дотримання норм безпеки, що надає громадянам право на самозахист, зберігаючи контроль з боку держави за володінням зброєю.

Висновки. У процесі дослідження перспектив застосування досвіду правового регулювання обігу зброї зарубіжних країн в Україні можна дійти таких висновків:

1. Порівняння зарубіжного та українського досвіду свідчить, що успішне регулювання обігу зброї залежить не лише від суворості законодавчих норм, а й від комплексного підходу, який враховує соціокультурні та правові традиції кожної країни. Моделі Великої Британії, США, Швейцарії та Чехії демонструють різноманітність підходів, що можуть бути адаптовані до українських реалій.

2. Проблеми українського законодавства у сфері обігу зброї полягають у відсутності чітких і однозначних норм, що регламентують володіння, зберігання та використання зброї громадянами. Недоліки в чинних правових актах створюють правові прогалини, що ускладнює ефективну правозастосовну діяльність та контроль.

3. Системи регулювання обігу зброї в зарубіжних країнах пропонують ефективні інструменти контролю, як-от централізовані реєстри, обов'язкові перевірки на психічне здоров'я, навчальні курси з безпечного поводження зі зброєю та електронні системи обліку. Впровадження таких механізмів в Україні дало б змогу підвищити контроль за володінням та використанням зброї.

4. Баланс між громадською безпекою та правами громадян є важливим складником, який необхідно враховувати під час реформування законодавства про обіг зброї в Україні. Порівняння із зарубіжним досвідом свідчить, що успішне регулювання можливе за умови дотримання чіткої процедури ліцензування, високих стандартів безпеки та відповідальності власників зброї.

5. Адаптація міжнародного досвіду повинна враховувати специфічні обставини в Україні, зокрема вплив воєнного конфлікту та зростання рівня злочинності, що ускладнює процеси контролю. Досвід країн, що пройшли через подібні виклики, як-от Ізраїль або Швейцарія, може бути корисним для розробки відповідних національних норм.

6. Рекомендації щодо реформування законодавства включають: розробку єдиного нормативно-правового акта, що систематизує регулювання обігу зброї; створення централізованого реєстру зброї; запровадження обов'язкової сертифікації для власників зброї; вдосконалення механізмів ліцензування та обліку, а також посилення ролі правоохоронних органів у контролі за дотриманням правил.

Отже, впровадження відповідного зарубіжного досвіду та рекомендацій дасть змогу удосконалити правове регулювання обігу зброї в Україні, посилити громадську безпеку та забезпечити ефективне функціонування системи контролю.

Список використаних джерел

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування: Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень–вересень 2024 року. URL:

<https://www.gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2>

3. Фріс П. Л. Право громадян на зброю – «PRO ET CONTRA». Наше право. 2015. С. 84.
4. Богданець О. Ю., Хлистуєн І. А., Пряміцин В. Ю. Легалізація цивільної зброї: специфіка, правова основа та іноземний досвід. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 9. С. 57–60.
5. Про обіг зброї невійськового призначення: проєкт закону, реєстр. № 2105 від 22.02.2008 р. та реєстр. № 3069 від 22.08.2008. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/JF1MН00В?an=3>
6. Прийнято за основу проєкт Закону «Про право на цивільну вогнепальну зброю». *Верховна Рада України*. 21.04.2022. URL: <https://www.rada.gov.ua/news/Novyny/221989.html>
7. За вільний обіг зброї серед населення виступає понад 61 % українців – опитування в Дії. 28.05.2022. URL: <https://fakty.com.ua/ua/ukraine/suspilstvo/20220528-za-vilnyj-obig-zbroyi-sered-naseleण्या-vystupaye-ponad-61-ukrayincziv-opytuvannya-v-diyi/>
8. Про право на самозахист та володіння цивільною вогнепальною зброєю: проєкт закону, реєстр. № 5708-1 від 13.07.2021. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=72481
9. Миронюк С. А., Кобрусєва С. А. Перспективи запровадження обігу цивільної вогнепальної зброї в Україні та нові виклики для поліції у цій сфері. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 2. С. 344–347.
10. Закон України «Про забезпечення участі цивільних осіб у захисті України» від 3 березня 2022 року № 2114-IX.
11. Про затвердження Положення про функціональну підсистему «Єдиний реєстр зброї» єдиної інформаційної системи Міністерства внутрішніх справ. Офіційний вісник України. 2022. № 11. Ст. 597. С. 65 (зі змінами від 05.07.2023).
12. Constitution of the United States 1787, September. URL: <https://constitution.congress.gov/constitution/amendment-2/>
13. Легалізація вогнепальної зброї: міжнародний досвід. Лабораторія законодавчих ініціатив. 2023. URL: <https://parlament.org.ua/2023/03/21/strong-legalizatsiya-vognepalnoyi-zbroyi-mizhnarodnij-dosvid-strong/>

Anastasiia Khomenko. International experience in regulating arms trafficking: ways of implementation in Ukraine

The article examines the potential of Ukraine to improve the legal framework for regulating arms trafficking based on the experience of leading foreign countries. Given the current challenges to national security, the significant volume of illegal weapons in circulation, and the urgency of issues related to firearms ownership among the population, effective legal regulation of this area is a priority task for ensuring public safety, reducing crime, and creating conditions for responsible gun ownership.

The article analyzes the regulatory models of such countries as the United Kingdom, the United States of America, Switzerland, and the Czech Republic, which represent different approaches to the legal regulation of arms circulation. Thus, the United Kingdom has strict requirements for firearms ownership, which include multi-level checks, limited access to weapons, and strict control over their use, including a ban on most types of semi-automatic and automatic weapons. This helps to minimize the risks of illegal use of weapons, but at the same time raises debates about the rights of citizens to self-defense.

The article also analyzes the current Ukrainian legislation in this area. In particular, attention is paid to the gaps and contradictions that exist in the system of arms control in Ukraine. Despite a significant number of restrictive regulations, the problem of illegal weapons in circulation remains

a serious threat. The imperfect licensing system, insufficient control over the movement of weapons, and the lack of a unified electronic registry make effective regulation difficult. Comparison of Ukrainian legislation with that of other countries allows us to identify weaknesses that require urgent improvement and to identify best international practices that can be adapted to Ukrainian realities.

The recommendations for reforming national legislation proposed in this article include both regulatory and organizational and practical measures that will help strengthen state control, minimize the risks of illegal use of weapons, and increase the effectiveness of law enforcement. The use of international best practices will help to create a balanced system of arms circulation that will ensure the rights of citizens to own arms while protecting public safety.

Thus, the article is an important contribution to the development of legal regulation of arms trafficking in Ukraine, providing scholars, legislators and law enforcement agencies with a comprehensive tool for developing more effective regulatory mechanisms that will meet the current challenges of national security.

Keywords: *arms trafficking, legal regulation, international experience, public security, Ukrainian legislation, licensing, comparative analysis, legislative reform, firearms.*